

Konceptualne korenine raziskovanja (ne)blaginje v slovenski sociologiji

Uvod

Revščina in pomanjkanje različnih dobrin sta eden tistih pojavov, ki spremljajo človeka in njegovo bolj ali manj obotavljivo popotovanje skozi vesoljski čas od vsega začetka. Kljub trajnosti in morda tudi večnosti pa ta pojav privzema različne oblike in različen obseg. To, kar je bilo še včeraj razkošje, je danes udobje in bo jutri le še povsem običajna vsakodnevna potreba.

Ta pojavna raznolikost se na polju pojmovnega uokvirjanja analize še pomnogoteri: materialno blagostanje, tisto nad in predvsem tisto pod dogovorjenimi standardi, se povezuje s posameznikovim dojemanjem njegove situacije na različne načine. Povezano z osebnimi občutki sreče in zadovoljstva pridobi različne pojmovne oznake, kot n.pr. kakovost življenja, relativna deprivacija, življenjski pogoji in življenjski stil, ali pa kratko blaginja. V tej luči so posebej zanimivi tisti pristopi, kjer se analitiki ukvarjajo z vsem bogastvom povezanosti med različnimi vidiki ekonomskega in psihološkega blagostanja (Groenland, 1990; Douthitt et al., 1992 npr.). Druge zanimajo predvsem rizične kategorije prebivalcev, tj. tiste kategorije, ki so posebej izpostavljene grožnjam osiromašenja in z njim povezanim pojavom izključevanja iz družbe, kot so otroci (Pressman, 1990; Smeeding, 1990) in mladi, ženske (Kahne, 1981), enoroditeljske družine (Millar, Bradshaw, 1987), dolgoročno brezposelni, etnične manjšine (Room et al., 1991). Tretje zanima revščina kot proces, tj.

kot siromašenje in v ta namen uporabljajo metodološke postopke, s katerimi lahko merijo dinamiko pojava (Muffels et al., 1992; Voges, Rohwer, 1992); druge pa spet zanima bolj učinek uporabe različnih metod merjenja pojava na rezultate analize in z njimi povezana spoznanja (Rodgers, 1991; Deleeck, Van der Bosch, 1992).

Skratka, kdor koli se odloči za temeljito ukvarjanje in merjenje pojavov, kot sta posameznikova blaginja in siromaštvo, je soočen s pestrim naborom pojmovno in metodološko različnih in različno zahtevnih pristopov. Namen članka pa ni bolj ali manj verodostojno pregledati razpoložljivo zgledno gradivo, temveč poskušati poiskati pojmovne korenine okvirom, ki nudijo možnosti analiz blaginje v Sloveniji. Gre za poskus oblikovanja loka, ki se začneja v Veliki Britaniji s pojmovnim okvirom relativne deprivacije in se razteza, vsaj v tej analizi, do skandinavskega načina raziskovanja življenjske ravni. Ta tradicija pa je bila sredi 80. let prinesena tudi k nam in v raziskovalnem projektu "Kvaliteta življenja" prilagojena slovenskim razmeram.

Nekaj različnih pristopov za analiziranje revščine

V obsežni evidenci o različnih pojavnih oblikah in vzrokih revščine ter možnih ukrepih za njeno zmanjševanje lahko večino pristopov shematsko razdelimo na tri skupine, in sicer glede na pojmovne okvire, iz katerih izhajajo; to so pojmovni okvir absolutne, relativne in subjektivne revščine.

Pristop, ki temelji na pojmovnem okviru absolutne revščine, ima svoje analitsko orodje opredeljeno na osnovnih človekovih potrebah. Če te niso vsaj delno zadovoljene, človek ne more obstajati niti kot biološko bitje. Te potrebe pa so: potreba po prehrani, merjena s količino zaužitih kalorij in proteinov; potreba po bivališču, merjena s kakovostjo stanovanja in stopnjo njegove zasedenosti, ter potreba po zdravju, merjena s stopnjo otroške smrtnosti in kakovostjo razpoložljivih zdravstvenih kapacitet (Haralambos, Heald, 1989: 141). Drenowski in Scott, kot posebej izpostavljena zastopnika tega pristopa, sta bila deležna kritike, češ da so vse človekove in človeške potrebe zelo relativne po svoji naravi in se spreminjajo v času in prostoru (ibid). Četudi je neizpodbitno, da morajo vsi ljudje jesti, da bi vsaj biološko preživel, kje bivati in biti minimalno zdravi in imajo zato v tem smislu vsi enotno absolutno mejo, pod katero ne obstajajo več kot živa bitja, se stopnja in način zadovoljevanja teh potreb pomembno razlikujeta v različnih naravnih in družbenih okoljih.

Pojmovni okvir relativne revščine pa je tisti, ki poskuša v spoznavne okvire vpeljati prav dvom o absolutni enakosti in poudariti raznolikost potreb tako v različnih družbenih okoljih kot tudi v različnih obdobjih. Tako revščina ni nekaj danega in nespremenljivega, temveč je rezultat dogovora. Ta pa temelji na presoji,

kaj so za konkretno okolje razumljivi in sprejemljivi standardi življenja in življenjskega stila. Odstopanje od dogovorjenih standardov v smislu "ne imeti" dostopa do dogovorjene količine dogovorjenih resursov, pa je opredeljeno za revščino (ibid: 142).

Med tipične predstavnike tega pristopa običajno prištevajo britanskega analitika Petra Townsenda, ki revščino opredeljuje kot stanje posameznika, družine ali skupine v primeru, ko nimajo virov za prehrano, bivanje in dostopa do dejavnosti, ki so tipične za njihovo okolje. Standardi, po katerih živijo, so tako nizko pod običajnimi za njihovo okolje, da zanje ni mogoče trditi, da živijo po dogovorjenih vzorcih in običajih (Townsend, 1974). Četudi Townsend svoj relativizem omeji z dvema vrstama standardov, po katerih je mogoče določiti človeško bedo, po nacionalnih in globalnih, je kljub temu deležen kritike prav v tej smeri. Namreč, tovrstni relativizem je tako "raztegljiv", da nobena, še tako ohlapna opredelitev ne zadosti stopnji spremenljivosti pričakovanih standardov modernega življenja (Mencher v Haralambos, Heald, 1989). Prav moderna doba pa je tudi dokaz izredno hitrega spreminjanja možnosti zadovoljevanja potreb in pričakovanih standardov: razkošje postaja udobje, udobje postaja potreba (Rubinow v Haralambos, Heald, 1989). In ne glede na stopnjo moderniziranosti, je prav potrošništvo razsežnost, ki enoti različne družbe prej kot pa struktura produkcije.

Zagovorniki subjektivne revščine pa poskušajo zapolniti vrzeli prveh dveh pristopov s poudarjanjem posameznikovega dojemanja stanja revščine (Haralambos, Heald, 1989: 143). Le-ta ni samo stanje odklona od dogovorjenih standardov običajnega življenja, temveč je lahko tudi predmet osebne odločitve za določen stil življenja. Povezava med dogovorjenimi življenjskimi standardi in stili življenja pa ta pristop povezuje s prej opisanim, s pojmovnim okvirom relativne revščine.

Nedvoumno je, da analitiki svojih analiz ne uokvirjajo v samo enega od navedenih pojmovnih okvirov, temveč jih glede na konkretne primere sestavljajo in medsebojno dopolnjujejo. Zato je v nadaljevanju dobro opozoriti na nekatere posebej zanimive, da bi lahko ugotovili, kam vodi sled konceptualizacije preučevanja revščine v Sloveniji.

Zgledne študije revščine in njihova konceptualna utemeljitev

Od absolutne revščine do relativne deprivacije

Da je sodobna konceptualizacija revščine in pomanjkanja predvsem "industrializacijski" produkt, dokazuje dokumentacija njune prve "moderne" zaznave v Angliji že v prvi polovici 19. stoletja in prva tovrstna raziskava, ki je bila 1899 opravljena v Yorku; opravil

pa jo je legendarni raziskovalec na tem področju Seeböhm Rowntree. Mejo revščine (poverty line) je določil empirično, in sicer glede na minimalno vsoto denarja, ki je nujno potrebna za zagotovitev zdravega življenja. Z uporabo iste metodologije in konceptualnega razmisleka je raziskavo ponovil še leta 1936 in 1950. Po rezultatih prve raziskave je bilo v Yorku revnih 35 % ljudi, po rezultatih druge 18 % in po rezultatih tretje leta 1950 le še 1,5 % (Haralambos, Heald, 1989: 144). Uporaba iste metodologije (minimalni dohodek) in istega koncepta (absolutna revščina) se je navkljub ohranitvi istega kraja raziskave pokazala za nezadostno oz. celo napačno (Upton, 1980). Četudi se lahko privzame, da je bila uporaba koncepta absolutne revščine v prvi raziskavi še neproblematična, so rezultati ponovitev pokazali natanko to, kar kritiki temu konceptu očitajo: ne upošteva sprememb v času (in prostoru). Druge kritike pa se lahko naslovijo na uporabo dohodka kot edinega merila za določanje meje revščine. In četudi so kasnejši, predvsem britanski in skandinavski raziskovalci revščine in pomanjkanja to konceptualno in metodološko ozkost presegli, je pri ameriških in kanadskih vladnih administracijah ta parameter še vedno edini ali pa vsaj osrednji za določanje meje revščine. Toda o njih kasneje.

Med angleškimi analitiki problematike revščine je nemogoče zaobiti posebej izstopajočega Petra Townsenda. Seeböhm Rowntree je prvi zakoličil bogato raziskovalno dediščino; Peter Townsend pa je v to zakladnico prispeval tisti pomembni delež, ki je sodobno preoblikoval tako koncept kot metodologijo. In četudi je bil deležen različnih kritik tako v Veliki Britaniji kot po svetu, so skandinavski sociologi našli v njegovem delu pomembno inspiracijo za oblikovanje svojega, alternativnega pristopa. Iz tega vira pa se napaja tudi slovensko raziskovanje kakovosti življenja.

Sredi 60. let sta Abel-Smith in Townsend dokazala, da je empirično ugotovljena revščina odvisna tako od metodologije kot od koncepta. Leta 1965 sta v svoji knjigi *Revni in najrevnejši* (*The Poor and the Poorest*) revščino opredelila kot "nizko raven življenja"; le-to pa sta določila gleda na višino državne podpore za revne. Torej, revni so vsi tisti državljani, ki imajo manj dohodka od 140 % vrednosti državne pomoči in poleg tega še sami plačujejo svoje stroške bivanja. Za razliko od Kanade in Združenih držav Amerike Velika Britanija nima uradno določene meje revščine s posebnim parametrom, temveč si ustrezne državne institucije pomagajo z "uradnimi ocenami" (Haralambos, Heald, 1989: 145). Skratka, tudi Abel-Smith in Townsend sta svoje proučevanje revščine in določanja njene razumne meje začela z naslonitvijo na minimalni dohodek, ki še zagotavlja dogovorjeni običajni standard življenja. Rezultati njune raziskave pa so se močno razlikovali od Rowntreejevih in te razlike ni mogoče pripisati samo desetim letom, ki so ločila obe zajemanji podatkov, temveč prej drugačnemu konceptualnemu ozadju in spremenjeni metodologiji (ibid: 147).

V kasnejši delih pa je Townsend revščino dosledno opredeljeval kot relativno deprivacijo, saj je to po njegovem mnenju ustrezna pot za objektivno in konsistentno analizo tovrstnih pojavov. Za revne opredeli tiste "posameznike, družine in skupine, ki občutijo pomanjkanje resursov, s katerimi bi si lahko zagotovili določene vrste prehrane, sodelovali v določenih aktivnostih, imeli običajne bivalne pogoje. Njihovi standardi so tako nizko pod povprečjem, da so zaradi tega izključeni iz običajnih vzorcev življenja in aktivnosti." (Townsend v Wedderburn, 1974: 15). Prav pojem relativne deprivacije pa je tisti, ki v začetku 70. let Townsenda razlikuje od drugih avtorjev. Da bi ga lahko učinkovito uporabil v svojem raziskovanju, se povrne k potrebam, ki jih razlikuje kot aktualne, dejanske in zaznane ter na njihovi osnovi potegne črto med dejansko in zaznano revščino ali natančneje: med objektivno revščino in med njenim pripoznavanjem (ibid: 24). S tem pa še ni konca razlikovanja med različnimi razpoznavnimi oblikami revščine. Poleg aktualne in pripoznane revščine se lahko razlikuje tudi med njeno normativno in subjektivno percepcijo. S kombiniranjem obeh linij pripoznavanja se lahko razlikuje med: objektivno deprivacijo, konvencionalno pripoznano ali normativno deprivacijo in subjektivno deprivacijo (ibid: 26).

Skratka, glede na posameznikove potrebe ter subjektivne in objektivne možnosti njihove zadovoljitve je revščina:

- subjektivna (osebno dožemanje življenja v revnih pogojih),
- objektivna (revni pogoji življenja, določljivi z objektivnimi indikatorji) in
- normativna (življenje nad ali pod dogovorjenim običajnim standardom življenja).

Da bi se lahko določila meja objektivne revščine kot pomanjkanje resursov, mora obstajati dogovor o življenjskem standardu, ki je običajen za določeno družbeno okolje. Vsi, ki tega standarda ne dosegajo, živijo objektivno, dejansko pod mejo revščine. Ker pa stanje revščine ni samo odraz omejenega dostopa do določenih resursov, ki so potrebni za dogovorjeni življenjski standard, temveč tudi dožemanja teh omejitev kot usodnih za individualno zadovoljstvo z življenjem in srečo, torej se mora posameznik tudi počutiti revnega in ne biti reven samo v primerjavi z drugimi, je moral Townsend uvesti v svojo konceptualno shemo tudi pojem življenjskega stila (ibid: 30), da je sploh lahko opredelil katerokoli obliko deprivacije kot sestavni element vsake revščine. Torej, stopnje in oblike revščine se ne spreminjajo samo v času in prostoru, temveč tudi s posameznikovo percepcijo, kar z drugimi besedami pomeni, da se združujeta koncepta relativne in subjektivne revščine. Življenjski standard in življenjski stil pa sta tako postala sestavna elementa celotnega kompleksa revščine oz. pomanjkanja.

Življenjski standard posameznika, družine ali skupine je odvisen od celotnega sistema kontribucije in sistema distribucije resursov.

Omejitev samo na dohodek, čeprav kot osrednji element, pomeni zanemarjanje množice drugih načinov, ki so predmet distribucije in redistribucije družbene blaginje. Tipov resursov, ki prispevajo k življenjskemu standardu, je več in se razlikujejo tudi glede na družbena okolja, vendar pa jih je mogoče strniti v tale seznam:

- dohodek: prislužen, neprislužen, socialno nadomestilo;
- kapitalne dobrine: stanovanje/hiša kot prebivališče in kot vir dohodka;
- nadomestila in podpore, ki izvirajo iz statusa zaposlenosti;
- različne državne podpore v obliki socialnih uslug;
- različne dobrine in usluge v naravi (ibid: 32).

Ob tolikšni raznolikosti resursov, ki lahko prispevajo k življenjskemu standardu posameznika ali družine, je tudi njihovo pomanjkanje oz. revščina rezultat kompleksnega prepletanja vseh sistemov, ki so udeleženi v (re)distribuciji blaginje. Zato tudi v smislu strukture distribucije revščina ni enoznačna, temveč je lahko delna ali absolutna, začasna ali dolgotrajna (ibid: 33).

Kljub poudarjeni objektivni in subjektivni strani revščine je ugotavljanje relativne deprivacije celo v nacionalnem okviru nevhvaležen podvig, ki je deležen tudi vrste kritik. To se je zgodilo celo Townsendu, ki je oblikoval, sicer kompleksen konceptualni in metodološki aparat, da bi se izognil redukcijam resursov samo ali predvsem na dohodek in neupoštevanju individualne percepcije. Pri konstrukciji deprivacijskega indeksa si je pomagal s podatki iz britanske raziskave 1968/69; z izbranimi indikatorji pa je določil prag, pod katerim se je lahko zaznala deprivacija (glej Dodatek.). Tradicionalne indikatorje za določanje revščine, kot so pomanjkanje hrane, slabe stanovanjske razmere in smrtnost (Rowntree), je Townsend dopolnil z novimi in s pomočjo individualne percepcije njihovega pomanjkanja določil deprivacijski prag (*deprivation threshold*).

Tako deprivacijski indeks, ki ga je v začetku 70. let oblikoval Townsend, ni samo kompleksen odgovor na konceptualno in metodološko reducirano raziskovanje revščine in pomanjkanja, temveč je tudi dokaz o spremenljivosti tako pojavnosti kot konvencionalnosti revščine. Je popoln otrok svojega časa in prostora in s tem dokaz o vprašljivosti prenašanja konceptov, kriterijev in metodologij brez časa, prostora in običajem ustrezne prilagoditve ne le v raziskovanju revščine, temveč tudi na splošno. In četudi se zdi ta indeks tako izpopolnjen, sta bila kritizirana ravno tista dva elementa, za katera se je zdelo, da pomembno prispevata k temeljitemu odklonu od reduciranega pojmovanja in raziskovanja revščine: dohodek kot (osrednji) resurs in življenjski stil.

Četudi Townsend revščino opredeljuje izredno široko in kompleksno v primerjavi z marsikaterim drugim analitikom, saj si pomaga s tremi opornimi kriteriji - z mejo revščine, ki je določena z dogovorjenimi standardi, z relativnim dohodkom, ki se spreminja z velikostjo

gospodinjstva, in z deprivacijskim indeksom, ki je določen glede na lokalne običaje, je omejen vsaj na razvite potrošniške (*affluent*) družbe (Offer, 1985: 300). Toda tudi znotraj tega sklopa družb Townsendov koncept ni absolutno veljaven. Čeprav sta revščina in pomanjkanje opisana v terminih individualne percepcije oz. deprivacije, temeljita na standardu prevladujočih potreb, ki pa niso povsem enotne niti za lokalno ali nacionalno skupnost, kaj šele za skupnosti v povsem drugačnih družbah. In četudi poskuša Townsend z vpeljavo relativne deprivacije vključiti v koncept posebnost individuumov, gradi s konceptom stila življenja na domnevi o "običajnem" ali v tem smislu "normalnem" stilu življenja (ibid: 304). Različno pomenskost tako deprivacije kot revščine lahko rešujemo z uporabo drugega pojma, in sicer 'pomanjkanje' (*destitution*). Na ta način se lahko zmanjša relativnost pojma revščina, mejo resursov pa se potisne na njen skrajni rob: od količine resursov, ki so potrebni za standardno življenje, na količino resursov, ki so potrebni za preživetje (Webb v Offer, 1985: 305). Z odločitvijo za takšne kriterije se res zmanjša ali se celo izognemo relativnosti revščine in standardnih potreb, izgubi pa se lokalna barvitost tako pojavov kot konceptov.

Kljub Townsendovim zaslugam za proučevanje revščine v angleško govorečem svetu, ga Judge kritizira na podobnih razsežnostih kot Offer. Po uporabljeni metodologiji raziskovanja deprivacijskega praga in stila življenja namreč ni mogoče razlikovati med nemogućnostjo participacije v standardnih resursih in aktivnostih ter nehotenjem participirati (Judge v Friedman et al., 1987: 25). Res pa je tudi, da je v pluralističnih družbah velikokrat težko razločevati med omejenimi dostopi do standardnih resursov in posebnim okusom (ibid).

Četudi Townsenda ostro kritizirajo, mu priznavajo, da je najvitalnejši del njegovega pristopa v tem, ker je revščino kot rezultat (re)distribucije družbene blaginje umestil v stratifikacijski sistem, zaradi česar je ni mogoče dojeti zunaj družbene neenakosti (Marshal, 1981: 82). Toda nezadovoljstvo različnih analitikov s povezovanjem neenakosti in revščine kljub temu ni potešeno, saj nosi po njihovem mnenju percepcija tega pojava tudi moralne implikacije in imperative, ki zahtevajo oblikovanje ustreznih političnih in socialnih strategij (Piachaud, 1981: 421).

Uradno določena meja revščine

Za razliko od Velike Britanije, kjer socialne strategije za omilitev revščine temeljijo na "uradni oceni" (Haralambos, Heald, 1989: 145), pa tako v Združenih državah Amerike kot v Kanadi temeljijo na "indeksu revščine" v prvi in na uradno določeni "meji revščine" v drugi.

"Indeks revščine", ki ga uporablja Urad za socialno skrbstvo (*Social Security Administration*) in je določen z minimalnimi stroški

(3-krat povečani), potrebnimi za ustrezno prehrano, je bil razvit na osnovi sedaj že legendarne analize stroškov za prehrano, ki jo je leta 1955 opravila Orchansky (Hoppe, 1991). Revne so tiste družine oz. posamezniki, ki porabijo več kot tretjino svojih dohodkov za prehrano. Mejo revščine tako določa minimalni dohodek, ki je potreben za zagotovitev subsistenčne ravni dobrin in storitev (Haralambos, Heald, 1989: 149). Kakorkoli je ta indeks enostaven in uporaben za administrativno določanje meja revščine, pa ne upošteva rasti življenjskih standardov in z njo povezanih individualnih pričakovanj.

Sredi 60. let, v obdobju polnega razcveta potrošniške družbe, je bila v Združenih državah Amerike napovedana vojna proti revščini. Od skromnega akademskega interesa, ki ga je bila deležna vse od velike recesije, je postala del vladnih programov. Kljub povečanemu deležu finančnih sredstev, ki jih ameriške vlade od tedaj namenjajo revnim, se je obseg revščine nesorazmerno skrčil (Danziger, Weinberg, 1986: 1). Uspeh prvih vladnih ukrepov je kmalu zbledel, saj je bilo upadanje revščine predvsem posledica spodbudnih ekonomskih tokov. Zato so analitiki prepričani, da nobeni vladni ukrepi za zmanjševanje revščine ne bodo uspešni v pogojih rastoče brezposelnosti in ekonomske recesije (ibid: 8).

Vladni interes za revne in revščino pa je spremljal tudi zelo raznolik akademski interes: od teorij o kulturi bede do teorij o ameriškem podrazredu (*under-class*), kjer je revščina konceptualizirana kot socializacijsko in psihološko stanje. Za revne je značilen poseben sindrom vrednot, aspiracij in psiholoških značilnosti, ki zavira njihove dosežke in sproža specifične vedenjske deviacije. Le-te njihovo revščino le še ojačajo in se prek socializacijskih vzorcev medgeneracijsko prenašajo (Corcoran et al, 1985: 516-517). Takšno pojmovanje revščine se odraža tudi v ozadju vladnih ukrepov, toda ti so le ekonomsko naravnani (ibid).

Uradno ugotavljanje meje revščine tudi v Kanadi temelji na dohodku kot osnovnem parametru. Tako imajo življenjski standard pod mejo revščine vsi tisti, ki porabijo 58,8 % svojega dohodka za osnovne življenjske potrebščine, kot so hrana, obleka in stroški bivanja (Poverty Profile, 1988).

Pri ugotavljanju standardov uporabljajo nekaj enot merjenja, ki so natančno določene.

1. Opazovane posameznike ločijo po tem, ali živijo v družinah ali sami. Družina pa je opredeljena kot skupina posameznikov, ki živijo v skupnem stanovanju in so povezani po krvi, poroki ali posvojitvi. Samski posamezniki so tisti, ki živijo sami ali v gospodinjstvu, vendar s člani gospodinjstva niso povezani v prejšnjem smislu.

2. V družinah je pomembna enota merjenja glava družine, ki je v dvoroditeljskih družinah mož, v enoroditeljskih družinah z neporočenimi otroki edini roditelj, v družinah s poročenimi otroki pa tisti, ki služi denar za njeno preživljanje.

3. Dohodek je dohodek vseh članov družine, ki so starejši od 15 let: osebni dohodek (pred obdavčitvijo), čisti dohodek pri samozaposlenih, dohodek od investicij, oblike vladne pomoči, pokojnine in drugi dohodki, kot so štipendije in preživnine (ibid: 3-4).

Statistično spremljanje revščine pa podobno kot v Veliki Britaniji in v Združenih državah Amerike tudi v Kanadi sega v 60. leta. Po prvem pogledu na rezultate merjenj se zdi, da je kanadska populacija revnih žensko obarvana, toda, kot trdijo analitiki, je pojem "feminizacija revščine" pretiran. Res je bilo več družin revnih z žensko glavo družine v preteklosti, toda večjemu deležu revnih družin danes poveljujejo moški. Med samskimi je več revnih žensk kot moških, toda pod mejo revščine ne živi več samskih žensk kot moških in prav tako se njihov delež v 80. letih ni povečal (ibid: 69).

V grobem in z veliko mero tveganja zaradi poenostavljanja lahko potegnemo črto med prvo raziskavo o meji revščine, ki jo je v Angliji opravil Rowntree, prek zgodnjih raziskav Townsenda v 60. letih do stalnega statističnega spremljanja revščine v zadnjih treh desetletjih v Združenih državah Amerike in v Kanadi. Črta, ki povezuje vse našete primere, ni toliko konceptualne narave, kot je parameter, s katerim je meja revščine določena. Ta pa je v vseh primerih določen kot relativni dohodek, ki zagotavlja dogovorjeni življenjski standard - običajen za določeno družbeno okolje. Če ne upoštevamo vsaj kasnejše Townsendove transformacije konceptualizacije revščine v smeri relativne revščine, relativne deprivacije in deprivacijskega praga, potem lahko za nakazano linijo povezave ugotovimo, da se implicitno nagiba h konceptu absolutne revščine. Toda državni uradniki prav gotovo zagovarjajo tako natančno določitev meja revščine kot olajšanje pri redistribuciji družbene blaginje.

Koncept življenjskih pogojev kot alternativna pot

Pogojno označeni "skandinavski" pristop je alternativa osredotočenju na dohodek kot parameter za določanje meje revščine, saj izhaja iz relativnosti revščine in se pri tem zgleduje po Townsendu. Hkrati pa ta pristop transformira z zgledovanjem po Titmussu in njegovem konceptu blaginje kot "kontrole nad resursi v času". V tem okviru analitiki združujejo izkušnje dveh tipov raziskav:

- o kakovosti življenja oz. psihološkem blagostanju (Douthitt et al., 1992), ki temeljijo na subjektivnih indikatorjih, in
- o življenjskih pogojih, ki temeljijo na različnih objektivnih indikatorjih.

Tako je koncept individualne blaginje, sicer originalno označen kot tip raziskav o življenjski ravni (*level of living*), razcepljen na vrsto komponent, za katere se zbirajo podatki na reprezentativnem vzorcu anketirancev; dohodek gospodinjstva pa je samo ena od pomembnih komponent (Ringen, 1985: 103).

Zakaj so skandinavski raziskovalci zavrnili osredotočenje samo na dohodek? Po njihovih izkušnjah je dohodek nezadosten indikator, ker:

- so ljudje v različnih družbah in celo v isti družbi revni na različne načine; zato ni mogoče šteti za revne le tistih, ki ne participirajo pri določenih običajnih resursih in aktivnostih;
- se revščina izraža na način, kako ljudje živijo (stil življenja), in je vedno dvoplasten pojav: individualni in družbeni. Kot takšna je revščina povezana z vprašanjem, kako ljudje želijo živeti, oz. z njihovimi pričakovanji o življenju (ibid: 104).

Ob upoštevanju teorije o relativni deprivaciji Ringen ugotavlja, da je revščina tako glede na življenjski standard kot glede na življenjski stil dejansko akumulirana deprivacija. Da bi lahko vsaj okvirno zajeli obe razsežnosti pojava, je revščino potrebno meriti z indikatorji, s katerimi se lahko ugotovijo problematična stanja deprivacije v realnem pomenu kot podstandardno življenje in s katerimi se lahko merijo resursi življenjskega standarda in življenjskega stila (ibid: 105). S kombinacijo obeh se tako oblikuje koncept življenjskih pogojev in določijo potrebni indikatorji; za merjenje prvega indikatorji o dohodku, izobrazbi in zdravju, za merjenje drugega pa indikatorji o zaposlitvi, bivanju, prostem času, socialnih stikih (ibid) (Dodatek).

Med zagovornike skandinavskega pristopa, ki kaže na alternativno pot raziskovanja neenake distribucije družbene blaginje, lahko štejemo tudi druge švedske (Social Report on Inequality in Sweden, 1983; Erikson, Aberg, 1986) in nemške raziskave (German Social Report, 1987). In kot nakazujejo same reference, omenjene raziskovalce bolj zanima neenaka distribucija in posledično državni redistribucijski ukrepi v smeri pravičnejše distribucije (Švedska) ali pa neenaka distribucija dohodka in njene strukturne značilnosti (Nemčija). Vsaj v teh dveh primerih jih ne zanima posebej manj privlačni vidik države blaginje: revščina in njene konvencionalne meje.

Skandinavske inspiracije v slovenskih socioloških analizah (ne)blaginje

Za slovenske družboslovce, pa tudi za hrvaške, ne moremo trditi, da so zaobšli koncepte in raziskovanje države blaginje in da niso raziskovali neblaginje, predvsem kot neenakega dostopa do resursov, ki so potrebni za standardno življenje. Revščina in posebej še meja revščine pa ni bila deležna primerljivega raziskovalnega interesa. To stanje posebej nazorno ponazarjajo avtorji, katerih pristopi bodo na kratko omenjeni v nadaljevanju.

Pusić v svojem prispevku za zbornik *Moderna država blaginje* (Friedman et al., 1987), ki zajema komparativno perspektivo trendov in propekij, obravnava le institucionalni vidik države blaginje in poudarja njeno sistemsko perspektivo. Neustrezne makroekonomske investicije (v bazično industrijo) pa naj bi prispevale večji delež k nesorazmerju med obsegom proračuna, družbenimi dejavnostmi in

neenakostjo ekonomskega razvoja. Skratka, jedro njegovega strokovnega interesa so socialni stroški, ki presegajo proračunske možnosti, in redistribucija družbene blaginje prek družbenih dejavnosti. To seveda ne pomeni, da revščina ni posredno zajeta v njegov koncept, predvsem prek družbene neenakosti. Gre namreč za to, da ga strokovno ne zanima njen individualizirani vidik v smislu meje revščine. Podobna raziskovalna perspektiva je značilna tudi za prispevke iz Avstrije in Japonske, medtem ko drugi avtorji - iz Velike Britanije, Švedske, Združenih držav Amerike in Italije - vključujejo tako v perspektivo kot v prospekcijsko tudi manj spodbuden vidik države blaginje, revščino - bodisi kot relativno bodisi kot absolutno pomanjkanje.

Drugi sklop pristopov je tisti, kjer avtorjev posebej ne zanima revščina kot individualno stanje, temveč kot izkušnje in načini reševanja v socialnih politikah drugih držav (npr. Rus, 1990a, 1990b) ali pa kot neenak dostop do življenjsko potrebnih resursov (članki v reviji Družboslovne razprave: 1987/4, 1989/8, 1990/10, 1991/12). Predvsem v slednjem sklopu povsem empiričnih pristopov, kjer se avtorji zgledujejo po skandinavski tradiciji raziskovanja življenjske ravni, so predmet interesa neenakosti v kontroli resursov.

V nakazani smeri sta tudi naslednja pristopa (Lay, 1991; Seferagić, 1991), kjer hrvaška avtorja opazujeta populacijo že v smislu, kdo ima česa več in kdo ima česa manj, ter nato seštevata "ne-imeti" in "imeti". Takšnega pristopa ni mogoče brez tveganj uvrstiti med tiste, kjer analitiki z izbranimi indikatorji merijo standard nad in pod mejo revščine. Lahko pa ga štejemo za poskus približevanja "skandinavski" inanci transformacije Townsendovega pristopa.

V raziskovanju kakovosti življenja je Seferagićeva primerjala kvaliteto opremljenosti stanovanj v srbskih in hrvaških gospodinjstvih na podeželju in v mestih. Indikatorji, ki jih je v ta namen oblikovala, so imeli različno vrednost: tekoča voda, elektrika, kanalizacija, kopalnica ali prha, stranišče na izpiranje, parketni pod, električni štedilnik, hladilnik, pralni stroj in črno-beli televizijski sprejemnik so dobili po 1 točko; centralno ogrevanje, telefon, zamrzovalnik, barvni televizijski sprejemnik (in avto) so dobili po 2 točki; pomivalni stroj, glasbeni stolp, video naprava, hišni računalnik, umetnine in domača knjižnica so dobili po 3 točke. Opremljenost gospodinjstev je bila določena za slabo, če je bil seštevek točk največ 10; srednje dobro, če je bil seštevek točk večji od 10 in največ 20, in dobro, če je bil seštevek točk večji od 20. Pri primerjavi srbskih in hrvaških mest in podeželja je ugotovila, da so hrvaška gospodinjstva bolj opremljena od srbskih, tako tista v mestih kot tista na podeželju (Seferagić, 1991: 21-22).

Podobno, vendar pa kompleksneje zastavljen je indeks blaginje, ki je oblikovan s pomočjo indikatorjev prehrane, bivanja, delovnih razmer, prostega časa in počitnic ter izobraževanja (Lay, 1991). Z uporabo iste podatkovne baze kot Seferagićeva, vendar z omejitvijo

samo na hrvaški del, je Lay ugotovil tole distribucijo blaginje: odlična - 7 %, zelo dobra - 28 %, dobra - 35 %, zadovoljiva - 21 % in slaba - 9 % (Lay, 1991: 44), kjer spodnje, manj dobre vrednosti napolnjujejo predvsem starejši, manj izobraženi in tisti na podežlju (ibid).

Po metodologiji, ki jo je Lay uporabil za oblikovanje indeksa blaginje, lahko sklepamo, da živi v podstandardnih pogojih samo slaba desetina populacije. To pa lahko trdimo samo v primeru, če tiste, ki so razvrščeni v kategorijo s slabo kakovostjo blaginje, štejemo za revne oz. če privzamemo, da živijo pod sprejemljivim življenjskim standardom. Četudi avtor ne zanemari konceptualnih in metodoloških problemov, ki jih povzroča dejanska blaginja - objektivno merljiva z izbranimi indikatorji - in njena subjektivna percepcija (ibid: 43), je vendar njegov poskus eden redkih v smeri oblikovanja kompleksnega indeksa za merjenje blaginje.

Možnosti za sociološko analizo revščine in relativne deprivacije

Blaginja, predvsem bolj objektivno (indikatorji življenjskih pogojev) kot subjektivno (indikatorji kakovosti življenja v smislu zadovoljstva z življenjem in sreče) merljiva in analizirana predvsem bolj kot ekonomski kot pa psihološki vidik vsakodnevnega življenja, ni spregledana realnost niti s strani slovenskih sociologov (omenjeni viri) niti s strani ekonomistov (npr. Glas, 1987, 1989). Njeno pomanjkanje v obliki revščine, vsaj objektivno in normativno merljive, pa šele v zadnjem času obotavljivo vstopa v obzorje družboslovnega interesa (Novak, 1992; Stanovnik, 1992). Toda, dokazane konceptualne korenine sociološkega raziskovanja življenjske ravni, v slovenskem primeru označene kot kakovost življenja, in blaginje dopuščajo možnosti za prilagojeno uporabo opisanih pristopov.

Ob sklicevanju na omenjene avtorje lahko ponovno poudarimo, da so ljudje različno revni oz. svojo (ne)blaginjo različno dojemajo. Zato za revščino kot kompleksen, sociološko analiziran pojav *prvič*, ni dovolj le objektivno merljivo ne-blagostanje (dohodek npr.),

drugič, temveč mora konkretni posameznik to stanje manjšega dostopa do resursov od običajnega tudi kot takšnega dojeti, in

tretjič, zaradi tega se mora tudi počutiti izključenega iz aktivnosti, običajno pomembnih za okolje, v katerem živi.

Skratka, indikatorji, ki jih ima raziskovalec oz. raziskovalka na razpolago v konkretni raziskavi, pa so tisti, ki določajo konkretnim razmeram prilagojeno uporabo enega od opisanih oz. razpoložljivih konceptualnih pristopov ali pa tudi njihovo kombinacijo. Torej, poti so, četudi v glavnem še neuporabljene, in raziskovalno potovanje se lahko začne. Kako? Z uporabo razpoložljivega empiričnega gradiva,

t.j. z analizami blaginje po posameznih republikah (in avtonomnih pokrajinah) bivše Jugoslavije in s hkratno izgradnjo pojmovnega okvira, kjer bo predstavljena analitska perspektiva le ena, čeprav plodna, od možnih.

Toda omenjeno empirično gradivo le ne dopušča analitskega preigravanja po celotni pojmovni lestvici, upoštevani v tej razpravi. Razpoložljive informacije namreč omogočajo vpogled le v subjektivno zaznavo ne/blaginje in v njeno preverjanje z različnimi objektivnimi indikatorji. Ne dopuščajo pa odstiranja zastora v njen "deprivacijski" del - v tisto področje, kjer lahko kaj izvemo o tem, ali se posameznik ob ugotovljenih in dojetih skromnejših življenjskih pogojih tudi počuti za kaj prikrajšanega oz. izključenega iz družbenega okolja. Skratka, bolj bomo lahko sledili skandinavski prilagoditvi angleškega vzora kot pa izvornemu vzoru samemu, bolj analizi življenjskih pogojev kot pa občutku prikrajšanosti za življenje po običajnem standardu oz. deprivacijskem pragu. Prav tako pa je na razpolago že prva primerjava in sicer omenjeni hrvaški raziskavi, ki se napajata iz istega podatkovnega vira, kot je razpoložljiv v Sloveniji. Res je, raziskovalna avantura se res lahko začne in škoda bi se je bilo ne udeležiti.

Mojca Novak, dr. sociologije, docentka na Fakulteti za družbene vede in raziskovalka na Inštitutu za družbene vede Univerze v Ljubljani. Avtorica knjig *Zamudniški vzorci industrializacije, Slovenija na obrobju Evrope* (1992).

VIRI

- ANTONČIČ, Vojko, 1991, "Razlike v kvaliteti življenja", **Družboslovne razprave**, let. 8, št. 12, str.156-171.
- ATKINSON, Anthony, MICKLEWRIGHT, John, 1992, **Economic Transformation in Eastern Europe and the Distribution of Income**, Cambridge: Cambridge University Press.
- CORCORAN, Mary, DUNCAN, Greg J., GURIN, Gerald, GURIN, Patricia, 1985, "Myth and Reality: The Causes and Persistence of Poverty", **Journal of Policy Analysis and Management**, let. 4, št. 4, str. 316-336.
- DANZIGER, Sheldon H., WEINBERG, Daniel H. (ur.), 1986, **Fighting Poverty: What Works and What Doesn't**, Harvard: University Press.
- DELEECK, Herman, Van den BOSCH, Karel, 1992, "Poverty and Adequacy of Social Security in Europe: A Comparative Analysis", **Journal of European Social Policy**, let. 2, št. 3, str. 107-120.
- DELEECK, Herman et al, 1991, **Indicators of Poverty and Social Security: Methodological Considerations and Comparative Results for Seven Countries**, Luxembourg: Eurostat.
- DOUTHITT, Robin A., MacDONALD, Maurice, MULLIS, Randolph, 1992, "The relationship between Measure of Subjective and Economic Well-Being: A New Look", **Social Indicators Research**, let. 26, str. 407-422.
- DOYAL, Len, GOUGH, Ian, 1991, **A Theory of Human Need**, London: Macmillan.

- DUBNOFF, Steven, 1985, "How Much Income Is Enough?", **Public Opinion Quarterly**, let. 49, str. 285-299.
- ERIKSON, Robert, ABERG, Robert (ur.), 1986, **Welfare in Transition; Living Conditions in Sweden 1968-1981**, Oxford: Oxford University Press.
- FERGE, Zsuzsa, KOLBERG, Jon Einwind (ur.), 1992, **Social Policy in a Changing Europe**, Frankfurt/M.: Campus Verlag.
- German Social Report, 1987, **Social Indicators Research**, let. 19.
- GLAS, Miroslav, 1987, "Nekaj misli in ocen o premoženju prebivalstva v socializmu", **Teorija in praksa**, let. 24, št. 12, str. 1544-1557.
- GLAS, Miroslav, 1989, "O determinantah osebnih dohodkov delavcev v družbenem sektorju", **Ekonomika revija**, let. 40, št. 1, str. 27-58.
- GROELAND, Edward, 1990, "Structural Elements of Material Well-Being: An Empirical Test among People on Social Security", **Social Indicators Research**, let. 22, str. 367-384.
- HARALAMBOS, Michael, HEALD, Robin, 1989, **Sociology: Themes and Perspectives**, London: Unwin Hyman.
- HOPE, Robert A., 1991, "Defining and Measuring Poverty in the Nonmetropolitan United States Using the Survey of Income and Program Participation", **Social Indicators Research**, let. 24, str. 123-151.
- KAHNE, Hilda, 1981, "Women and Social Security: Social Policy Adjusts to Social Change", **International Journal of Aging and Human Development**, let. 13, št. 3, str. 195-208.
- LAY, Vladimir, 1991, "Kvaliteta života stanovništva Hrvatske", Mimeo.
- LEIBFRIED, Stefan, VOGES, Wolfgang (ur.), 1992, "Armut im Sozialstaat", **Koelner Zeitschrift für Sozialpsychologie und Soziologie**, let. 32.
- MILLAR, Jane, BRADSHOW, Jonathan, 1987, "The Living Standards of Lone-Parent Families", **Quarterly Journal of Social Affairs**, let. 3, št. 4, str. 233-252.
- MUFFELS, Ruud, BERGHAM, Jos, DIRVEN, Henk-Jan, 1992, "A Multi-method Approach to Monitor the Evolution of Poverty", **Journal of European Social Policy**, let. 2, št. 3, str. 193-213.
- NOVAK, Mojca, 1992, "Revščina v 80. letih v Sloveniji", **Teorija in praksa**, let. 29, št. 7-8, str. 61-66.
- OFFER, John, 1985, "On the Needs for a Sociology of Poverty: Comments on the State of Research on Poverty in the United Kingdom", **Social Science Information**, let. 24, št. 2, str. 299-307.
- OTTO, Hans-Uwe, FLOESSER, Gabi, (ur.), 1992, **How to Organize Prevention; Political, Organizational, and Professional Challenges to Social Services**, Berlin: Walter de Gruyter. **Poverty Profile**, 1988, Ottawa: The National Council Of Welfare.
- PRESSMAN, Steven, 1990, "America's New Poverty Crisis", **Forum for Applied Research and Public Policy**, št.2, str.47-55.
- PUSIĆ, Eugen, 1987, "The Development of the Welfare State in Yugoslavia" v Friedman, Robert, Gilbert, Neil, Sherer, Moshe (ur.), **Modern Welfare State; A Comparative View of Trends and Prospects**, Brighton: Wheatsheaf Books.
- RINGEN, Stein, 1985, "Toward a Third Stage in the Measurement of Poverty", **Acta Sociologica**, let. 28, št. 2, str. 99-113.
- RODGERS, J. R., 1991, "Does the Choice of Poverty Index Matter in Practice", **Social Indicators Research**, let. 24, str. 233-252.
- ROOM, Graham et al (ur.), 1991, **National Policies to Combat Social Exclusion**, Luxemburg: European Community Observatory.
- RUS, Veljko, 1990a, **Socialna država in družba blaginje**, Ljubljana: Inštitut za sociologijo.
- RUS, Veljko, 1990b, "Revščina in socialna politika", **Teorija in praksa**, let. 27, št. 12, str. 1419-1428.
- SEFERAGIĆ, Dušica, 1991, "Kvaliteta stanovanja u gradovima i selima Hrvatske i Uže Srbije", Mimeo.
- SMEEDING, Timothy M., 1990, "Children and Poverty", **Forum for Applied Research and Public Policy**, št. 2, str. 6-70.

Social Report on Inequality in Sweden; Distribution of Welfare at the End of the 1970's, 1983, Official Statistics of Sweden - National Central Bureau of Statistics, let. 22.

STANOVNIK, Tine, 1992, "Perception of Poverty and Income Satisfaction", ***Journal of Economic Psychology***, let. 13, str. 57-69.

UPTON, Martin, 1980, "Reviving Rowntree: Poverty Lines and the Levels of Social Security Benefits for the Unemployed", ***Social Policy and Administration***, let. 14, št. 1, str. 36-46.

TOMC, Gregor; PEŠEC, Mojca, 1987, "Družbena enakost in neenakost v Sloveniji", ***Družboslovne razprave***, let. 3, št. 4, str. 45-58.

TOWNSEND, Peter, 1974, "Poverty as Relative Deprivation: Research and Style of Living" v Wedderburn, Dorothy (ur.), ***Poverty, Inequality and Class Structure***, Cambridge: Cambridge University Press.

VEIT-WILSON, J. H., 1987, "Consensual Approaches to Poverty Lines and Social Security", ***Journal of Social Policy***, let. 16, št. 2, str. 183-211.

VOGES, Wolfgang; ROHWER, Goetz, 1992, "Receiving Social Assistance in Germany: Risk and Duration", ***Journal of European Social Policy***, let. 2, št. 3, str. 175-191.